

SKRALD!

Affald er et af verdens store og påtrængende miljøproblemer. Affaldsmængderne vokser og vokser som forbrugets mørke skyggeside. Trods udviklingen af omfattende affaldshåndteringssystemer hober problemerne sig op omkring giftigt affald, nedsivning og luftforurening, mangel på fysiske pladser til affaldsopbevaring, for slet ikke at tale om ressourcospild som den mest centrale problematik. Danmark er det land i Europa, hvor vi smider mest affald ud pr. indbygger. Alene i København smides 1 million tons affald ud om året.¹ Det er næsten et ton affald pr. indbygger pr. år, eller 2 tons affald hvert eneste minut, døgnet rundt. Selv om 2/3 af affaldet kan genanvendes, planlægger byen en ny stor forbrændingsanstalt for at kunne følge med de stigende mængder.²

Affald findes overalt. I verdens have samler milliarder af plastikstumper sig til gigantiske flydende affaldsøer. Giftigt affald eksporteres fra de rige lande til de fattige i verdensomspændende vareudvekslinger, hvortil transporten i sig selv er ressourcekrævende og affaldsproducerende. Elektronik, som fremstilles i Asien, konsumeres i Europa og USA og vender tilbage til tredje verdenslande som affald til ophugning og genanvendelse.³ Og det er ikke bare gammelt udtjent elektronik, vi smider ud. Madspildet i de industrialiserede lande er omfattende og beregnes til 40 % af den samlede madproduktion.⁴ Emballageforbruget stiger fortsat, efterhånden som indpakningen bliver tykkere og kommer i flere lag. Det kan ikke betale sig at reparere cyklen og lappe tøjet. Der er ikke tid til at skylle malerpenslen ren efter endt arbejde. Ud med den!

Det er ikke, fordi vi er ligeglade. Tvært imod synes de vestlige kulturer netop nu optaget af affalds- og genbrugsproblematikken. Vores affald er blevet noget, vi identificerer os med; måden, vi producerer det på, måden, vi omgås og behandler det på, synes at fortælle os noget væsentligt om, hvem vi er, og om vores tid og kultur mere generelt. Det er også udgangspunktet for dette temanummer om skrald, som lægger sig i rækken af andre kulturhistoriske manifestationer af den-

1 <http://www.kk.dk/Borger/Miljoe/Affald/Affaldsforebyggelse.aspx>, 1.9.2012.

2 <http://www.kk.dk/Borger/Miljoe/Miljoeregnskab/Temaer/Affald/Behandling.aspx>, 1.9.2012.

3 Wong 2004.

4 Gustavsson m.fl. 2011.

ne optagethed. Igennem det seneste halvandet år, hvor dette temanummer blev til, kunne man således på Nordiska Museet i Stockholm se en større udstilling om skrald (*Sopor*, 18.2. – 25.9.11), og i samme periode viste Wellcome Collection udstillingen *Dirt: The Filthy Reality of Everyday Life* i London (24.3. – 31.8.11). I Danmark kunne man se en udstilling om nye intelligente affaldsteknologier og designløsninger på Dansk Design Center (*Challenge Waste*, 8.12.11 – 22.1.12), et nyt oplevelsescenter og skraldelaboratorium for store klasser og gymnasieklasser, *WasteLab*, åbnede på Vestforbrænding ved Glostrup i 2011, og Rudersdal Museum i Søllerød åbnede udstillingen *Hjem fra genbrugspladsen* (24.3. – 21.8.11), som var et helt hjem indrettet komplet med elektronisk udstyr, køkken, møbler og lamper, udelukkende skabt ved hjælp af udsmidte ting indsamlet på den nærliggende genbrugsstation. I København åbnede udstillingen *SKRALD!* på Københavns Museum (14.10.11 – 31.7.12), der viste byens sameksistens med sit skrald gennem tiden; en udstilling, der i øvrigt udelukkende var opbygget af klunsede materialer og genstande.

Genbrug og *upcycling*, dvs. den proces hvor skrald eller værdiløse genstande konverteres til brugbare og værdifulde produkter og materialer, har også gjort sin entre i medierne. I samme periode, som udstillinger blev vist, kunne man på Danmarks Radio DR1 se de populære kokke, brødrene Price, lave gourmetretter af kasseret mad fra supermarkedernes containere, og på den konkurrerende kanal TV2 kunne man følge tv-værten Bubber, da han oplevede at være skralder og slog følge med fortrinsvis unge, der af økonomiske eller idealistiske årsager supplerer deres kost med den udsmidte mad i byens containere. I biografen kunne man se den brasiliansk/amerikanske kunstner Vik Muniz' prisvindende dokumentarfilm *Waste Land* om hans kunstprojekt sammen med de fattige affaldsopsamlere på verdens største losseplads uden for Rio de Janeiro. Livsstils- og designmagasinerne bugner med møbler lavet af genbrugsmaterialer eller reportager om køkkener bygget af gamle døre og planker. Det ser ud til, at der er sket noget kvalitativt nyt med vores (dancerede) glæde ved skraldet på det seneste. Man kunne eksempelvis sammenligne med den lidt ældre populære amerikanske tv-serie *Sopranos*, der blev vist fra 1999 og frem. Hovedpersonen er mafiabossen, Tony Soprano, der blandt sine foretagender har en affalds- og genbrugsvirksomhed som sin ubestemmelige, men dog lovlige facade udadtil. Her er der næppe tale om *upcycling*, men om affaldshåndtering som en mere lyssky, tvivlsom praksis; affald, som noget der skal skaffes af vejen, og noget der kan skjule.

Genbrugsmøbler og tv-programmer om *upcycling* kan måske nok gyde lidt olie på vores kroniske dårlige samvittighed over at leve et liv, der essentielt er forbundet med, hvis ikke defineret af, det moderne forbrugersamfund. Men affaldet fra vores brug-og-smid-væk-kultur er ikke blot et omfattende samfunds- og miljøproblem. Skraldets miljøpolitiske slagside er filtret sammen med en række andre konfigurationer og praksisser, der ikke nødvendigvis passer sammen med

den nye værdsætning af det værdiløse. Det er eksempelvis oplagt at pege på hygiejnekategorierne rent og urent. Ud fra de kategorier fremstilles affaldet ofte som ulækkert eller potentielt truende og sygdomsfremkaldende. Vores produktion af og omgang med skrald er også bundet sammen af ideer om fortsat fremskridt og forbedring. Fremskridtstanken er måske nok blevet kuldkastet på det større og generelle samfundsmæssige plan, men lever i bedste velgående på mikroteknologiernes niveau. Det er således ikke ligefrem fremtidspessimisme, der præger billedet, når man eksempelvis betragter forventningerne til udvikling af mobiltelefonernes tekniske formåen. Også ordensprojekter omkring det ryddelige og pæne over for skraldets uordentlige henkastethed spiller ind i vores forhold til affald.

Flere affaldspraksisser og betydningslag kunne nævnes, men den oplagte pointe er, at skrald er et rigt og mangfoldigt kulturanalytisk emnefelt. De hen-smidte cigaretskodder, store lossepladser og uspiste madrester afspejler den moderne forbrugerkultur. Vores affaldspraksis er fyldt med betydningskonfigurationer og værdier, sansemæssige reaktioner og affekter, ligesom skraldets betydning og håndtering trækker lange spor tilbage i tiden og har sin egen kulturhistorie. Undersøgelser af skrald placerer sig inden for det teoretiske og empiriske forskningsfelt, der har fået betegnelsen 'garbologi'.⁵ Dette temanummer vil undersøge, hvordan skrald er en kompleks og omskiftelig størrelse, der er intimt forbundet med vores liv. Med fire empirisk afgrænsede artikler vil vi diskutere skrald som en historisk og kulturanalytisk kategori, og ikke bare som genstand for forskellige betydningslag, men også som noget, der materialiserer sig og som gøres på forskellig vis. For affald er en integreret del af al menneskelig aktivitet og som sådan et vidtforgrenet kulturfænomen i tid og rum, der kan bruges som et kulturelt spejl for samfundets forandrings- og rationaliseringsprocesser.

Skraldehistoriske undersøgelser i bred forstand kan groft deles i to: De første som har en konkret, stedspecifik håndtering af affald som deres emnefelt, og det er denne håndterings konkrete udvikling og forandring, som står i centrum for undersøgelsen. Andre undersøgelser bruger affaldet, skidtet eller skraldet som analytisk optik for en bredere kulturhistorisk beskrivelse. Af førstnævnte undersøgelser bør i en national kontekst nævnes Hans Peter Hildens *Skrald, storby og miljø* fra 1973. Her undersøger Hilden Københavns affaldshåndtering gennem 200 år. Af sidstnævnte kan blandt andet peges på Laportes kulturhistorie om lort, *History of Shit*, fra 2000, Susan Strassers undersøgelse af det moderne samfunds veje til at skille sig af med det uønskede i *Waste and Want: A Social History of Trash* fra 1998, og i antologien *Dirt: The Filthy Reality of Everyday Life*, om beskidthedsbegrebets historiske forandring udgivet i forbindelse med Wellcome Collections udstilling af samme navn fra 2011.⁶

5 Rathje og Murphy 1992, s. 14.

6 Cox m.fl. 2011.

Dette temanummers første artikel kombinerer de to tilgange, idet Bjørn Omel Risom og Camilla Mordhorst i artiklen “Hundelorte, cigaretskodder og pizzabakker – storbyens gadeaffald og renholdelsesstrategier” netop sammenholder udviklingen af de faktuelle affaldsmængder og kategorier samt Københavns Kommunes renholdelsespraksis på den ene side, og den kulturhistoriske udvikling i måden hvorpå borgerne opfatter forskellige affaldskategorier og deres grad af gene på den anden. Undersøgelsen af perioden 1987-2009 viser både interessante interaktioner og usamtidighed mellem det skrald, der faktisk bliver registreret i de omhyggelige, ja pertentlige optællinger af skrald, Kommunen foretager, de måder Kommunen forsøger at håndtere affaldet på i kampagner, indsamlingsmetoder og maskineri, og endelig i brugerundersøgelser, hvor der spørges til borgernes holdning til gadeskraldet. Pizzabakker som affaldsproblem er eksempelvis forskelligt alt efter, om man undersøger dem vægtet i forhold til andet skrald, værdimæssigt i forhold til fastfoodkultur, eller praktisk i forhold til opsamling og affaldsbeholdere.

Risom og Mordhorsts artikel viser blandt andet, hvordan skrald kan ses som indikator for samfundets sorterings- og kategoriseringsmønstre. Her lægger forfatterne sig i forlængelse af Mary Douglas’ argumenter i hendes efterhånden klassiske antropologiske studie af forskellige kulturers ritualer og struktureringer af, hvad der er rent og urent, og hvorledes disse kategorier tilpasser sig alt efter den kulturelle kontekst. Det urene er med andre ord et biprodukt og en afgrænsning af den systematiske orden ethvert samfund søger at etablere.⁷ Hvis det vi smider ud og det vi bevarer, eller det vi henholdsvis genbruger og det vi helst bare vil have til at forsvinde, etablerer sig i sådanne systematikker, så er det ikke underligt, at man ikke blot kan overtage fortidens praksis, selvom det kunne være gavnligt for vores nuværende miljøproblematikker. Som nævnt er der eksempelvis et stort madspild i den vestlige verden. En femtedel af den indkøbte mad (målt i kroner og ører) ryger direkte i skraldespanden hos de danske husholdninger. Dette hænger formentlig sammen med, at over halvdelen af de danske husholdninger sjældent eller aldrig udnytter resterne fra aftensmaden.⁸ Det kunne synes som en oplagt strategi at få danskerne til at lære noget af 1950’ernes husmødre, der gjorde en dyd ud af at bruge alle rester og udnytte alle dele af fødevarerne. Det er netop, hvad forbrugermagasinet *Samvirke* med en million danske læsere foreslår i deres januarnummer 2012. I artiklen ”Det havde været lettere straks at lægge pengene i skraldespanden” forklarer Sigrid Leilund imidlertid, hvorfor en sådan overførsel af en historisk praksis til nutiden ikke er mulig. Med udgangspunkt i et stats- og livsformsanalytisk praksisbegreb og etnologen Lisbeth Haastrups udvikling af husmoderen som en specifik praksis inden for denne teori, sammenholdt med

7 Douglas 2002 (1966).

8 <http://www.stopspildafmad.dk/madspildital.html>, 1.9.2012.

en analyse af hendes interviews med husmødre, der var aktive i 50'erne, viser Leilund, at husmødrenes praksis dengang var bundet op på helt andre parametre såsom sparsommelighed, ressourceudnyttelse og kyndighed. De adskiller sig dermed fra en nutidig problematik om overforbrug af ressourcer og miljøproblematikker, der ses i såvel personlig som global sammenhæng. Man må, argumenterer Leilund, bruge nutidige strategier, der forholder sig til nutidige kontekster, for at få iværksat en praksisændring med henblik på at formindske madspildet.

Ligesom den forudgående artikel belyser Leilund således den historiske specifikke sammenhæng, affaldsproblematikken indgår i. Risom og Mordhorsts artikel om storbyens gadeaffald og renholdelsesstrategier indeholder en oversigt over den historiske udvikling i forordninger og praksis omkring skrald og renholdelse i København siden 1400-tallet. Historien viser ikke bare forandringer i, hvad der konstituerer skrald, og hvordan man fik det bortskaffet, men også en stor begrebs-historisk variation.⁹ Op til omkring 1900 blev affaldet i byen benævnt som skarn, det kunne være fejeskarn, gadeskarn, husholdningsskarn og menneskeskarn. Skarn blev opfattet som noget urent, ildelugtende og værdiløst. På landet blev udtrykket mæg brugt, primært om dyrs og menneskers ekskrementer, og afspejler sig stadig i de skældsord, hvor mæg indgår. Omkring 1900 afløses skarnbegrebet af skraldebegrebet som en almindelig betegnelse for opfej fra gaderne og for køkkenfald. Ordet er egentlig en lyd (ligesom i tordenskrald) og stammer fra det instrument af træ, som byens gadefogeder tilbage fra 1600-tallet svingede for at fortælle borgerne, at det nu var tid til at bære skarnet ud, så de kunne opsamle det. Begrebet affald vinder først udbredelse i løbet af 1900-tallet og henviser først og fremmest til, at noget er en rest, altså et biprodukt af en produktion, som har ringe værdi.¹⁰

Et eksempel på, hvordan den garbologiske metode kan bruges på historisk materiale, kan i dette temanummer læses i Vivi Lena Andersens artikel om udgravningen af en 1700-tals losseplads på Esplanaden i København. Her beskriver hun, hvordan fundene afspejler en udpræget genbrugskultur under enevælden, hvor især hverdagsting som sko, tøj og almindeligt køkkengrej ses repareret igen og igen eller genbrugt til nye formål, mens finere husgeråd som fx kinesisk porcelæn tilsyneladende blev smidt ud, hvis det gik i stykker. Det findes kun sjældent klinket. Samtidig viser undersøgelsen af lossepladsens udstrækning og dens grænseområder, at etableringen af byens første egentlige lossepladsområder var en langstrakt proces, som både bystyre og befolkning skulle vænne sig til.

Affaldet er også blevet analyseret som et stadie i værditilskrivnings- og afskrivningsprocesser, som det blandt andet kan ses i Michael Thompsons *Rubbish Theory* fra 1979. I sin bog argumenterer han for, hvorledes ting kan inddeles i

9 Rathje og Murphy 1992, s. 9; Nygård 2004, s.19-20.

10 Mikkelsen 1991; *Ordbog over Det Danske Sprog*, bd. 19, 1940 og bd. 1, 1919.

varige og flygtige, hvor de flygtige ting mister værdi over tid, mens de varige forøger deres værdi. Ting kan imidlertid springe fra den ene til den anden kategori, hævder Thompson, fordi der findes en tredje, skjult "rubbish"-kategori, altså affald, som ting kan henvises til på ubestemt tid, inden de bliver genopdaget og tilskrevet ny værdi eller bliver kategoriseret som værdiløse for endelig at blive destrueret. En indkredsning af transformationer fra det værdifulde til det værdiløse kan man finde i bidragene til Hawkins og Mueckes antologi fra 2003, *Culture and Waste*. Hvor affaldet eller spildet ("wasting") som kulturel proces er det centrale fokus for disse undersøgelser, ses også undersøgelser, hvor affaldsproblematikken bliver et resultat af kulturelle nedbrydningsprocesser, hvor fx omskiftelig mode afskriver klæder, mad og møbler. Denne proces er blandt andet beskrevet af etnologen Orvar Löfgren og i antologien *Fortiden for tiden – genbrugskultur og kulturgenbrug fra i dag* fra 2007.¹¹ Inden for genstandsforskningen ses denne tilgang som en diskussion af tingenes recirkulationer og transformationsprocesser, som det kan læses hos Arjun Appadurai m.fl. i de efterhånden klassiske antropologiske studier over *Tingenes sociale liv*, og hos arkæologen Tim Ingold, fx i artiklen "Materials against Materiality".¹²

Det forhold, at den samme ting kan springe fra en kategori til en anden, både fordi den indgår i andre relationer, og fordi den gøres på anden vis, er netop udgangspunktet for temanummerets fjerde artikel, Jens Pedersens "Fix og færdig". Her undersøger Pedersen stofmisbrugerens kanyler som affald; en kategori de indtager i forskellige konstellationer, men afgørende i denne artikel er, at kanylerne konstant transformeres fra en ting til en anden i deres vandring fra at være sterile værktøjer til stoftransportør i stofmisbrugernes hænder, til truende, bloddrypende og smittefarlige nåle på asfalten eller bagtrappen for Vesterbros børnefamilier. Ligesom de cigaretfiltere, der bliver transformeret fra noget ganske intimt mellem fingrene og læberne på rygere til et cigaretskod på fortovet, er kanylerne som genstande multiple; de forandrer sig og konstituerer sig som forskellige materielle fænomener ud fra de måder, de gøres på.

Dette temanummer afspejler den analytiske og teoretiske mangfoldighed, som kendetegner feltet. Gennemgående er dog det materielle aspekt, som er en integreret del af analyserne. De fire undersøgelser har forskelligt empirisk undersøgelsesgrundlag og dykker ned på forskellige geografiske og historiske lokaliteter, men fælles for dem er, at de tager udgangspunkt i konkrete dagligdags håndteringer af bestemte materialegrupper. Mange af disse håndteringer er hverken nedskrevne eller italesat, men foregår som en 'tavs' forvaltning af de materielle omgivelser, og det er denne 'gøren', denne håndtering af det fysiske eller potentielle affald, og de vilkår hvorunder dette har mulighed for at udfolde sig, der er

11 Löfgren 2005; Brae og Hansen 2007.

12 Appadurai 1986; Ingold 2007.

undersøgelsesobjektet i de fire studier. For affaldet er om noget kendetegnet ved at dukke op på de mest umulige steder på de mest påtrængende måder. Det er samspillet mellem materiale, håndtering, betydning og kulturel og social kontekst, der aftegner affaldet som kulturanalytisk felt, og som også afspejler sig i dette temanummers artikler.

Trods skraldetematikkenes aktuelle popularitet er der ingen tegn på, at emnet lader sig udtømme eller forælde – hverken som underholdning eller som forskningsmæssigt undersøgelsesfelt. Det er dette temanummers sigte at byde ind i dette felt og gennem en tværfaglig tilgang at åbne for viden og refleksion om, hvordan mennesker til forskellige tider har bortskaftet, deponeret, diskuteret og fundet værdi i affald og spild, for derigennem at bidrage med nye perspektiver på nutidens debat om affald som en udfordring for samfundet.

Litteratur

- Appadurai, Arjun (red.) 1986: *The Social Life of Things – Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Brae, Ellen og Maria Fabricius Hansen (red.) 2007: *Fortiden for tiden: Genbrugskultur og kulturgenbrug i dag*. Arkitektens Forlag, København.
- Cox, Rosie m.fl. (red.) 2011: *Dirt. The Filthy Reality of Everyday Life*. Profile Books, London.
- Douglas, Mary 2002 (1966): *Purity and Danger. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. Routledge Classics, London.
- Gustavsson, Jenny, Christel Cederberg, Ulf Sonesson, Robert van Otterdijk og Alexandre Meybeck 2011: *Global Food Losses and Food Waste*. FAO.
- Hawkins, Gay og Stephen Muecke (red.) 2003: *Culture and Waste. The Creation and Destruction of Value*. Rowman and Littlefield Publishers, Inc., Lanham.
- Hilden, Hans Peter 1972: *Skrald, storby og miljø. En beretning om Københavns kamp mod affaldet gennem 200 år*. Renholdningsselskabet af 1898, København.
- Høst-Madsen, Lene og Rikke Søndergaard Kristensen 2005: "Lossepladsen sladrer. Industriel arkæologi i København". *Fabrik og Bolig*, s. 41-53.
- Ingold, Tim 2007: "Materials against Materiality". *Archeological Dialogues*, 14:7.
- Laporte, Dominique 2000: *History of Shit*. MIT Press, Cambridge, Mass.
- Lorraine, Daston 2000: *Biographies of Scientific Objects*. University of Chicago Press, Chicago.
- Löfgren, Orvar 2005: "Catwalking and Coolhunting: Mandrake thermodynamics". Orvar Löfgren og Robert Willim (red.): *Magic, Culture and the New Economy*. Berg Publishers, Oxford.

- Mayne, Alan og Tim Murray 2001: *The Archaeology of Urban Landscapes. Explorations in Slumland*. Cambridge University Press, Port Melbourne.
- Mikkelsen, Anita 1991: *Skarn, skrald og affald. Træk af affaldets kulturhistorie. 1840-1990*. Speciale ved Europæisk Etnologi, Københavns Universitet.
- Nygård, Henry 2004: *Bare et ringe obehag? Avfall och renhållning i de finländska städernas profylaktiska strategier 1830-1930*. Åbo Akademis förlag, Åbo.
- Rathje, William og Cullen Murphy 1992: *Rubbish: The Archaeology of Garbage*. Harper Collins Publisher, New York.